

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 73 Ekim 2020 & Volume: 13 Issue: 73 October 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MEKÂNIN RUHU: DİNÎ MEKÂNLARIN PSİKOLOJİK DİLİ *THE SPIRIT OF SPACE: THE PSYCHOLOGICAL LANGUAGE OF RELIGIOUS SPACES*

Selahattin YAKUT*
Abdulkadir DÜNDAR**

Öz

Mekânlar, insan ruhuna psikolojik kodlu renklerle fırça dokunuşları yapan ressamın gibidir. İnsan ruhunu bir tuval örüntüsü içerisinde bezeyen bu dokunuşlar, psiko-sosyal dünyamızda kimi zaman heyecan, hayranlık, özlem olarak; kimi zaman da keder, stres ve kaygı olarak karşılık bulur. Bu duygusal atmosferi inşa eden en önemli etken mekâna yüklediğimiz pozitif/negatif yüklü anlamlardır. Özellikle Kutsal Varlık ile ilişkilendirilen dinî mekânların insanın psiko-sosyal dünyasına daha zengin bir duygusal içerik olarak yansıtacağı öngörülebilir. Sonsuz güç ve kudret sahibi bir Varlıkla bilinç düzeyinde kurulan ilişkiye ev sahipliği yapan bu mekânlar, Kutsal'a karşı insanda saygı ve korku yönelimli duyguları beslemesi ve duyguların derinleşmesine de kaynaklık etmeleri yönüyle her zaman önem atfedilen yerler olagelmışlerdir. Bu bağlamda çalışmamız, İslam'da dinî olarak sembolleştirilen hac mekânları, cami ve mescitler, türbeler ve ziyaret mekânları ile kabristan gibi mekânların insan ruhu üzerinde çeşitli şekillerde ve farklı tonlarda karşılık bulan etki potansiyelini anlamlandırma amacı taşımaktadır. Dokümantasyon yönteminin benimsendiği araştırmamızın sonucunda; mekânların insanların psiko-sosyal dünyalarında pozitif / negatif yönlü etki potansiyellerinin olduğu ve özellikle dinî mekânların etkilerinin insanlar tarafından daha güçlü bir şekilde hissedildiğini ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Mekân Psikolojisi, Dini Mekân.

Abstract

Spaces are like artists performing brush strokes through colors with psychological codes on human spirit. These strokes adorning the human spirit in a canvas pattern are reflected sometimes either as excitement, admiration, longing or as grief, stress and anxiety in our psycho-social world. The most important factor that builds this emotional atmosphere is positive/negative meanings given to the space. It could be envisaged that religious spaces associated with the Sacred Being will be reflected as a richer emotional content in the psycho-social world of human. These places, which host the relationship established at the level of consciousness with an infinite powerful and powerful Being, have always been places of importance in terms of nurturing the feelings of respect and fear in human beings towards the Holy and being a source for the deepening of the feelings. In this context, the aim of our study is to interpret the potential effect of spaces such as hadjes, mosques, prayer rooms, shrines symbolizing the religion and places like cemetery on human spirit in various forms and tones. As a result of our research in which the documentation method was adopted; It is possible to state that spaces have positive / negative effect potentials on people's psycho-social worlds and especially the effects of religious spaces are felt more strongly by people.

Keywords: Psychology of Religion, Psychology of Space, Religious Space.

*Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-3189-2123>, selahattin.yakut@yobu.edu.tr

**Prof. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-2713-6675>, abdulkadir.dundar@yobu.edu.tr

1.GİRİŞ

*"İnsanlar söylediklerinizi ya da yaptıklarınızı unuttur ama
onlara neler hissettirdiğinizi asla unutmazlar."*

Maya Angelou

İnsanın estetik algısını duyuşal alanda somutlaştırma araçları olarak anlamlandırabileceğimiz sanat ve mimari, sözcüklere dökülemeyen duyuşal yoğunluğun, mâhir zihinler ve ellerle edebiyatta (Redeker, 1986) resimde, mekânda ve tüm estetik objelerde hayat bulmasıdır. Sanatsal değer taşıyan her objenin sembolik olarak, insanlara sunduğu derin anlamlar barındıran mesajları vardır ve bu mesajlar dünyadaki tüm insanlara din, milliyet, kültürel farklılık gözetmeksizin aynı dille konuşur. Bu yönüyle sanat ve mimari aslında evrensel ölçekte üst düzey bir iletişim dili olarak da sembolize edilebilir.

Sanat eserleri, geçmişi günümüze ve günümüzü de geleceğe taşıyan birer köprü gibidir. Bu köprü geçmişin hem duyuş ve estetik yönünü hem de teknolojik, ekonomik ve sosyal yönünü bize dillendirir. Her sanatçı ve her mimar da kendinden önceki sanatçıların ve mimarların tecrübe ve birikimlerini devralır ve sanatını bunun üzerine yeni denemelerle birlikte inşa eder (Masiero, 2006). Bu bağlamda her sanatçının ve insanlık tarihindeki tüm sanatsal etkinliklerin duyuşları daha etkileyici ve daha estetik formla sunma kaygısı taşıdığı da bir gerçekliktir. Bu yönüyle temelinde benzer estetik kaygılar barındıran, insanlığın ortak birikimlerinin üzerine inşa olunan ve duyuşların en yoğun şekilde yansıtma alanı olarak sunulan sanatsal objelerden belki de en belirgin olanı "mekân" dır.

Arapça 'kevn' kökünden türeyen (Develioğlu, 1992) ve bulunulan çevre ve ortam (Göka, 2001) ve de bir gücün çevrelediği ve kendini hissettirdiği alan (Tatar, 2017) anlamlarını da içeren mekân, çok boyutlu ve zengin bir içerikle insanın görsel, duyuşal ve psikolojik dünyasında etkin karşılığı bulunan bir kavramdır. İnsanın doğumuna, gelişim serüvenine, sosyalleşmesine, yaşanmışlıklarına, iletişim ve her türlü etkileşimine ev sahipliği yapan mekân, insan yaşamının ayrılmaz bir parçası ve onun yaşamındaki değişimin ve dönüşümün göstergesi olarak da kabul edebileceğimiz derin bir anlam haznesine sahiptir. Mekân, onu var eden toplumsal bilincin, estetik anlayışın, inancın, sosyo-kültürel ve ekonomik yapının, duyuş ve düşünce dünyasının aynası gibidir. İnsanın tüm yaşamına tanıklık eden mekân, insanı etkilediği gibi insanın da hayallerine somutluk kazandırdığı bir tasarım alanı olarak karşımızda durmaktadır. Mekânı anlamlı kılan şey yine insanın kendisidir. İnsan, mekâna salt mekân olarak sahip olduğu özellikler dışında hayallerinin, anılarının, beklentilerinin, umutlarının ve inancının bir parçası kabul edip mânâ yükleyerek onunla duyuşal bir bağ kurduğunda, mekân artık insan için dokunulmaz bir alan haline gelebilmekte ve kutsiyet özellikleri taşımaktadır. Bu bağlamda insana ve dünyaya dair bir anlam haritası sunması (Morris, 2004) ve Kutsalla ilişkisine yön vermesi bakımından insanın hayatında istisna bir yeri olduğunu varsaydığımız dinin, canlı bir forma dönüştüğü alan olarak konumlandırabileceğimiz dinî mekânlara atıfta bulunmak yerinde olacaktır.

Kutsal'ın dışavurumunun sembolleri olarak anlamlandırabileceğimiz dini mekânların insan üzerinde son derece güçlü etkiler bıraktığı bilinen bir gerçekliktir. Duygulara dinî bir karakter kazandırarak daha da yoğun olarak yaşanmasına kaynaklık eden bu mekânlar, her zaman insanın duyuş, düşünce ve davranış boyutunda kendini hissettiren güçlü duyuşal tetikleyiciler olagelmişlerdir. Bu anlamda dini mekânların geçmişten günümüze taşıdıkları izler, insan ruhuna fısıldadıkları kutsal mesajlar gibidir. Her mekânın taşıdığı bir mânâ ve kullandığı psikolojik bir dili vardır. İnsan bilinç ya da bilinç üstü düzeyde dini mekânın fısıltılarına ve ruhuna yaptığı dokunuşlara kaçınılmaz olarak kendini teslim eder. Bu duyuş coşkusunu, insanı yaşadığı tarihin ötelere taşıırken, ruhunu da âdeta metafiziksel anlamda bir yolculuğa çıkarır. Bu durum her insanın yaşadığı ancak tonunun ve şiddetinin kendi bilinçsel ve duyuşal kapasitesi ölçüsünde belirlendiği en derûnî dinî tecrübelerindedir. Dolayısıyla mekânı kutsal bir forma dönüştüren şeyin, o mekânın varlığının salt ontolojik boyutunun değil, insanın bilinç düzeyinde mekânı Kutsalla ilişkilendirme yönelimi olduğu söylenilebilir.

Herhangi bir mekânın inanç çerçevesinde yeniden üretilme sürecinin bir parçası olarak ve de insanın çevreyi algılamasında ve şekillendirmesinde inanca atıfta bulunmasının somut göstergeleri olarak kabul edebileceğimiz dinî mekânların (Sopher, 1967) kutsalın tecrübe edildiği ve inananların ruhlarının daha yüksek makamlara ulaşmasında etkili birer etken olduğu inancı (Nolan ve Nolan, 1992) genel kabul gören hususlardandır. Yapılan araştırmalarda tasarlanan mekânın fiziksel, psikolojik ve zihinsel (mentâl) sağlık üzerinde etkili olduğu ve hatta hastalık sürecinde iyileşme hızının mekân tasarımının kalitesine bağlı olarak değişebildiği (Kutlu, 2018) tespitleri düşünüldüğünde ilk ortaya çıktığı dönemden günümüze değin dinî mekânların tasarlanmasında aydınlatma, renk seçimi, akustik, iç hava atmosferi, süslemeler ve bu süslemelerde tercih edilen motifler ile kullanılan mimarî öğeler gibi hususlarda sağlanmaya çalışılan âhengin, dinî mekânların insanların içsel dünyalarına olduğu kadar duyuşsal alanlarına da hitap etme kaygısı taşıdığı söylemek mümkündür. Bu anlamda insanların fiziksel ve ruhsal dünyalarının birbirlerinden tamamen bağımsız olmadıkları ve birbirlerini pozitif / negatif yönlü etkileyebildikleri (Eryılmaz, 2012) düşünüldüğünde, mekânın dizaynının insanın hem fiziksel hem de ruhsal sağlığı açısından bir karşılığının olduğunu daha kolay anlamlandırmak mümkündür.

Bu bağlamda dinî mekânların insanın psikolojisine pozitif katkı sağladığını ve etkilerini daha da güçlendirdiğini varsaydığımız çeşitli mimarî tasarım öğelerine değinilmiştir:

1.1. Renk: Mekân algısında etkileyici atmosferin oluşturulması ve mekânın formunun yakalanması açısından renklerin önemi (Manav, 2015) tartışmasız bir gerçekliktir. Renk seçiminin psikolojik, estetik ve doğallığın yansıtılması bakımından son derece önemli bir karşılığı vardır (Kanat, 2001). Bu bağlamda dinî mekânlarda özellikle insanda sükûnet ve dinlendirici bir etki yaratan mavi (Göler, 2009); tabiatla uyum ve zihinsel dinginlik veren bir renk olarak yeşil (Şahinler, 2002) ve mutlak saflığın ve soyutun anlam derinliğinin sembolü olarak gösterilen beyaz rengin (Uçar, 2004) daha yoğun şekilde tercih edilmesini de tesadüfi olmayan ve insanın ruh-beden ilişkisine atıf mahiyeti taşıyan bilinçli bir tercih olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle yoğun olarak kullanılan renklerden dolayı "Mavi Camii", "Yeşil Camii", "Yeşil Türbe" gibi Osmanlı mimarisinde renklerle özdeşleştirilen dinî mekânların varlığı, bu düşüncüyü destekleyen örnekler olarak verilebilir.

1.2. Aydınlatma: İnsanın mekân içinde etkilendiği diğer bir husus da mekânın aydınlık tonudur. Göze gelen ışık huzmelerinin biyolojik sistem üzerinde oluşturduğu etki, insanın bulunduğu mekânı sıkıcı, canlı, kasvetli, huzur verici gibi mekânın algılanma biçimini psikolojik bir forma dönüştürebilmektedir (Turgay ve Altuncu, 2011). Bu form, kişilerin çevresiyle etkileşimi ve onların hâl, tutum ve davranışları üzerinde de kendini hissettirmekte ve de duyuşsal yönlerini ön plana çıkararak mekânın anlamlandırılmasında etkin rol oynamaktadır. Bu bağlamda dinî yapılarda özellikle ferahlık algısını destekler mahiyette ana ve yan kubbelerin vazgeçilmez bir enstrüman olarak kullanılması, insanın göz zevkini okşar tonlarda vitray gibi ışıklandırma tekniklerine yer verilmesi, yazı ve süslemelerin estetik bilince hitap edecek bir üslûpla belirli sistematik bir program içinde ahenkle konumlandırılması ve de olabildiğince aydınlığın sağlanmaya çalışılmış olması da "insan, hiçbir uyarıcıdan ışık kadar etkilenmeyen optik bir yaratıktır" (Köhler, 1986) tanımlamasına uygun olarak dinî mekânların etkisine daha da derinlik kazandıran hususlardır.

1.3. Su: Dinî mekânlarda su ve suyu etkin olarak kullanma çabası, dinî mekânların birer ruhsal terapi merkezi olarak algılanmasına zemin hazırlayan önemli unsurlardandır. Su metaforu, tüm dinlerde ve kültürlerde farklı versiyonlarla karşılığı bulunmakta ve terapi aracı olarak da kabul görmektedir. Geçmişte suyun psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde kullanılmış olması (Gençel, 2006; Erer ve Atıcı, 2010) ve günümüzde de bu yönde tedavi merkezlerinin varlığı, insanın psikolojik sağlığı üzerinde suyun etkin konumunu göstermesi ve bir terapi aracı olarak kabul edilmesinin gerekçesi olması açısından önemlidir. Bir metafor olarak tüm dinlerde temizliğe verilen önemin bir göstergesi olarak suya yüklenen arındırma anlamı, sadece bu yönle sınırlı kalmamış ve suyun akustiğinden de ruhsal arınma ve psikolojik rahatlama argümanı olarak faydalanma yoluna gidilmiştir. Dinî mekânlarda suya yapılan güçlü atıf, temizlenme aracı olarak fiziksel bedene dokunan suyun şadırvan ve fiskiyele aracılığıyla sağlanan akustiğiyle de duyuşsal dünyada karşılık bulmasıdır. Bu karşılık, insanın zihinsel yorgunluğunu gideren, bilince zindelik kazandıran, yüzleşilen psikososyal sorunların ötelenerek zihinsel yönden toparlanma fırsatı sunan, içsel dinamiklerimize yönelme yolu açan ve kendi içimizde yankılanan içsel sesimize yoğunlaşmamıza kapı aralayan âdeta bir terapi dokunuşu olarak somutlaşır.

1.4. Peyzaj: Mekânların etki potansiyelini artıran ve insanın tüm benliğini kuşatacak etki alanı oluşturmasını destekleyen en önemli argümanlardan birisi de peyzajdır. Peyzajda özellikle yeşil alanların görsel bir şölene dönüştürülmesi ve mekân ile doğanın bir bütünlük formunda sunulması, ontolojik olarak doğaya gereksinim duyan ve doğadan kopuk bir yaşamı, stres başta olmak üzere (Özgüner, 2004) pek çok psikolojik sorun olarak karşılamak zorunda kalan insanın psikososyal sağlığına bir gönderme niteliğindedir. Bu bağlamda doğadan kopuk bir mekânın insanı ruhsal bir yükselişe taşıması mümkün görünmemektedir. Özellikle tarihsel dinî mekânların peyzajında renk renk çiçeklere, kulakları nağmeleriyle süsleyen kuşları alana çekmek için kuş evlerine ve insanın tarihle bağ kurmasına katkı sunan uzun ömürlü görkemli ağaçlara yer verilmiş olması da, dinî mekânın insan ruhuna dokunuşlarını belirginleştiren etkenler olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca mekânın algılanmasında görmenin % 70, kalan kısmında dokunma, işitme ve koku alma duyuların ağırlığı tespitinden (Arslan vd., 2009) hareket ettiğimizde dinî mekânların görme, dokunma, işitme ve koku alma duyularının hepsini karşılayacak bir donanıma sahip olduklarını söylemek mümkündür. Dahası yapılan araştırmalar mekândaki doğal peyzajı insanların özlem duydukları daha yaşanılır bir dünyaya açılan bir kapı olarak algıladıklarını (Harrison vd., 1987) ve bu algının kişilerin fiziksel sağlıklarına (Kaplan vd., 1988) olduğu kadar psikolojik ferahlıklarına da (Gültekin vd., 2018) birçok yönden katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

1.5. Ses: Bir mekânla ilgili algılama biçimimizi (Çağlayan vd., 2014) ve estetik algımızı (Gezer, 2012) belirleyen temel unsurlardan birisi de sestir. Mekânı algılamakta görsellik ön planda olsa da sesler, görsel algılamaya destek olmaktadır (Yavuz vd., 2017). Dinî mekânlarda sesin insan ruhuna dokunuş enstrümanı olarak kullanıldığı ve nâmelerin kulağa en hoş şekilde ulaşmasını sağlamak için mekânın mimarî akustiğinin en ideal şekilde dizayn edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Özellikle sesin dağıtımıyla ilgili teknolojik imkânların sınırlı olduğu geçmiş dönemlerde mimaride dinî mekânlardaki ses akustiğinin dengeli bir şekilde sağlanmasına yönelik alt yapıya önem verildiği bilinmektedir. Dinî tören, merasim ve ritüellerde ilahi gibi Tanrısal namelerin kullanılıyor olması, sesin insanın içsel dünyasına dokunuş özelliğine de vurgu niteliğindedir. Tüm dinlerin dinî mekânlarda toplu yapılan ritüellerde insan sesiyle ilişkilendirilen temalara yer vermiş olması da nameli ve etkileyici sese dinlerdeki güçlü vurgunun bir göstergesidir.

2. DİNİ MEKÂNLAR

Bu bağlamda çalışmamızda, İslâm'da dinî mekânlar olarak kabul edilen hac mekanları, cami ve mescitler, türbeler ve ziyaret yerleri ile kabristanlar gibi mekânların psikolojik dillerine ve bu dinî mekânların insanların psiko-sosyal dünyalarına yaptığı psikolojik dokunuşlarına değinilecektir.

2.1.Hac Mekânları

Bilinen tüm dinlerde çeşitli versiyonlarla karşımıza çıkan (Erbaş, 2002) ve İslâm'da da en temel ritüellerden kabul edilen hac, aynı inancı paylaşan müntesiplere ortak bilinç oluşturma ve onlara insanlığın kolektif hafızasının aktarım alanıdır. Hac mekânları en başından günümüze tüm insanî etkinliklerin izlerini taşıyan ve bu yaşanmışlıkların canlı bir forma dönüşmüş organizmaları gibidir. Her ne kadar ontolojik olarak diğer yer ve mekânlardan bir farkları olmasa da inançla ilgili değerlerle ilişkilendirilmesi (Tatar, 2017) ve Kutsal'a yakın olma duygusunun en yoğun şekilde yaşanan yerler olarak algılanması (Eliade, 1991) bu mekânları özel ve istisna yerler haline getirmiştir.

Evensel boyutta bütünü ve kozmosun bir parçası olma duygu ve düşüncesinin doruk şekilde deneyimlendiği bu mekânlar aynı zamanda insanlığın kültür aktarımının da en üst düzeyde gerçekleşme alanlarıdır. Farklı milletlerden ve farklı kültürlerden ancak aynı inancı paylaşan insanların tek bir Kutsal Varlık için aynı ritüelleri hep birlikte yapıyor olmalarının oluşturduğu duygusal coşku, inananların tüm benliğinde pozitif enerji ve sinerjiye evrilmektedir. İnsanın en derin şekilde yaşadığı duygusal taşmaya tanıklık eden hac mekânları, âdeta fiziksel âlemin metafiziksel öğelerle donatılmış bir versiyonu gibidir.

Yeryüzündeki ilk insandan başlayan inanç serüveninin şahidi ve tüm peygamberlerden esintiler taşıyan yönüyle insanlığın kolektif hafızası olarak sembolize edebileceğimiz Kâbe gibi dinî sembollerle ilk karşılaşmanın inanan kişinin duygu dünyasında oluşturduğu pozitif anlamdaki psikolojik şok dalgası,ilmek onun tüm benliğini naksetmekte ve bu derinî tecrübe göz yaşı gibi fizyolojik objelerle kendini ifşa etmektedir. İnsanlığın her milletten çok renkli sunumunun Kâbe'de ritüellerin ortak yapıyla ve de zezem suyu, Arafat, Safa-Merve tepeleri, Mina, Müzdelife, Mescid'i Nebevi gibi dinî değerlerin taşıdıkları

tarihi arka plana ait manalarla zirveye taşınan dinî bilinç coşkusu; ziyaretçilerin kutsal topraklarda edinebileceği en içsel dinî tecrübeler (Certel, 1999; Geçioğlu, 2016) olarak değerlendirilebilir. İslâm'ın doğuş yıllarındaki heyecanın, coşkunun ve yaşanmışlıkların tanıkları olan hac mekânları, ziyaretçileri zaman üstü bir formda geçmişe taşımakta ve o dönemdeki tüm tecrübeleri âdeta ziyaretçilerin bilincine aktararak onları yepyeni bir kimliğe evirmektedir. Bu bağlamda Müslüman için Kâbe'nin, zaman üstü, fiziksel âlemin ötesine uzanan ve ruh dünyasına en kalıcı izleri nakşeden bir anlamının olduğu düşünülebilir.

2.2.Cami ve Mescitler

Kelime olarak "toplayan, bir araya getiren" ve Müslümanların içinde ibadet ettikleri yapı (Önkal ve Bozkurt, 1993) anlamına gelen cami ile "eğilmek ve secde edilen yer" (İbn-i Mansur, 1998) anlamına gelen mescit; İslâm'ın sembolü olarak kabul edebileceğimiz dinî mekânlar olmakla birlikte İslâm medeniyetinde de şehirleşmenin merkezinde konumlandırılan ve böylece sosyal hayatın en dinamik mekânlarından olagelmışlerdir. Cami ve mescitler ilk ortaya çıktıkları dönemden günümüze sadece ibadetle sınırlı tutulmayan; Müslümanların sosyalleşme ve eğitim mekânları olmanın yanında birlik ve beraberliklerinin de somut bir ifadesi olarak anlam kazanmıştır. Sosyal problemlerin konuşulup tartışıldığı ve bir çözüm arayışı içinde bulunan, dinî bayramlarda bayram coşkusuna ortak olunan, her yaşta insanın tecrübe aktarımı ve etkileşim içerisinde buldukları, maddi ve manevi değerlerin filizlenip yeşerdiği bir dinî mekân olarak camiler ve mescitler, Müslümanların bireysel ve toplumsal yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıdır ve onların psikolojik dünyalarında da pozitif yönlü kalıcı etkiler bırakabilme gücünü barındırmaktadır.

Gerek harimi ve harimi örten kubbesi, avlusu, avlusundaki şadırvanı ve revaklarıyla, minaresi ve alemi, haziresi, peyzajı ve etrafındaki diğer yapılarla bir bütün olarak dış mimarisi; gerekse mihrap, minber, kadınlar ve müezzin mahfili, vaaz kürsüsü ve ahenk içerisindeki mimarî süslemelerle her çeşit rengi estetik algımıza ikram eden vitraylarıyla, davudî namelerle kapıdan ilk girişte kişinin ruhunu sarmalayan manevi atmosferiyle camiler, Müslüman için sanki ruh dünyasına dikilmiş huzur abideleridir. Ayrıca cami ve mescitlerden yükselen ezan ve salâların ruh dünyasında yankılanan dokunuşları, insanın manevi bilincini canlı ve diri tutmakta ve de ona insan olma misyonunu sürekli hatırlatmaktadır.

Cami ve mescitler; Yarattıcı'ya metafiziksel bir yolculuk ve inananların ruhsal dünyalarına ilahî bir dokunuş olarak sembolize edebileceğimiz ve de bireylerin fizyolojik gelişiminde gereksinim duydukları fiziksel dokunuşu da karşılayan önemli bir ritüel olarak karşımızda duran namaza mekân olmaları açısından da son derece önemlidir. Yapılan araştırmalarda tokalaşma gibi fiziksel dokunmanın birey açısından duygusal bir gereksinim olduğu ve zihinsel gelişim içinde destek niteliği taşıdığı ve bu gereksinimin karşılanmasının mutluluk duygusuyla ilişkilendirildiği (Güngör, 1999; Rueger, 2001) görülmektedir. Namaza hazırlık olarak kabul edilen ve fiziksel bir arınma ritüeli olan abdestte kişinin kendine dokunuşunun ve namazda inananların omuz omuza saf tutmasının ve de namaz sonrası yapılan musâfaha adlı tokalaşmanın da aynı zamanda mutlulukla direkt ilişkilendirilen bu gereksinime cevap niteliği taşıdığı düşünülebilir. Bu da cami ve mescitlerin namazla insanların hem ruhsal dünyasına ilahî bir dokunuşu, hem de duygusal ve zihinsel gelişimi için gereksinim duydukları fiziksel dokunuşu karşılayan ritüel mekânları olduklarını bizlere göstermektedir.

2.3.Türbeler ve Ziyaret Mekanları

Arapça "t-r-b" kökünden "toprak" anlamına gelen türbe (Önkal, 1996) dine hizmet ettiği ve ruhsal yönden üst basamaklara yükseldiği varsayılan kişilerin kabirlerinin üzerindeki ziyaretgâh olarak inşa edilen mimari yapılara verilen genel addır. İnsanda ilâhî duyguları canlandıran yönleri bulunan bu dini mekanlar, kutsal varlıkla dolaylı bir ilişki alanıdır. Kutsal arama ve Kutsala yaklaşma düşüncesinin bir yansıması olarak Kutsal Varlık tarafından sevildiği ve değer verildiği düşünülen kişinin manevi huzurunda bulunularak fayda elde etme anlayışı türbelerin ve ziyaret mekânlarının dinî cazibe mekânları olmalarındaki en temel motivasyon unsurlarındandır.

Benzer ya da farklı versiyonlarla tüm kültürlerde karşılığının olduğu bilinen türbeler ve buna benzer mekân veya ziyaret yerleri, en eski çağlardan günümüze kadar uzanan bazı kişilere taşıdıkları misyon üzerinden özel güçler yakıştırma ve onları Kutsalla üst düzeyde ilişkilendirme inancının sembolleridir. Bu semboller, Kutsal özelliklere ve güçlere sahip olduklarını düşündükleri kişilere gösterecekleri saygının ve onları yüceltmenin kendilerine bedenen ve ruhsal olarak yarar sağlayacağı inancı (Peker, 1999) üzerine inşa edilmektedir. Bu inanç, yüzyıllardır her kültürde türbeleri ve ziyaret mekânlarını psiko-sosyal ve fiziksel

anlamda şifa beklenen merkezler haline getirmiştir. Her ne kadar bu beklentinin gerçekçi yönü tartışma konusu olsa da, beklentileri konusunda insanlar için pozitif yönlü bir motivator oldukları kabul edilebilir bir durumdur.

2.4.Kabristan

Ölülerin gömüldüğü yer anlamına gelen mezarlık ile aynı anlamda kullanılan kabristan (Ayverdi, 2005) geçmişle ânın ilişkilendirildiği ve insan üzerinde derin etkiler bırakan ender mekânlardan biridir. Kültürel ve dinî motiflerin baskın olarak görsel alanda kendini ifşa ettiği bu mekânın, inanca bağlı olarak metafiziksel âleme atıfta bulunan ve insanı kendi iç dünyasına yolculuğa mahkum eden bir işlevi söz konusudur. Maharetli ustaların taşlara kültürel motiflerle ilmek ilmek işledikleri “Her canlı ölümü tadacaktır (Ankebut/ 57) ilahî beyanın bakılan her mezar taşından bilinç dünyasında yankılanan gerçekliği, insanın acizliğini gösterme ve Yüce Varlık’a boyun eğme gerekçesi olarak karşılık bulur.

Kabristan, insanın vefat eden sevdikleriyle anılarının tekrar canlandığı ve hayat bulduğu bir mekândır. Bu mekân, duygusal olarak anılar üstünden geçmişe yapılan bir yolculuğu sembolize eder. Bu yolculuk özlem ve hüznün temelinde gerçekleşir. Dinî inanç bağlamında tekrar sevdikleriyle buluşacak olmanın mutluluğu ile ölümün hatırlanmasıyla da sevdiklerinden ayrılacak olmanın hüznü gibi çok zıt duyguların aynı anda yaşanabildiği bir mekân olarak kabristan, duygusal kırılmanın sembolüdür âdeta.

Vefat etmiş sevdiklerimize özlemi en yoğun şekilde hissettiren kabristanların Müslümanın bilincinde ve psikolojik dünyasında hiç kaybolmayacak izler bırakması kaçınılmaz bir durumdur. Kabirlerin insanların kendileriyle yüzleşme ve yaptıkları yanlışlar konusunda vicdana işlerlik kazandırma fonksiyonları da söz konusudur. Bu da insanın duygu, düşünce ve davranış olarak bütünlük halinde kendini tekrar yapılandırması anlamına gelir. Ayrıca kabristanların çeşitli haksızlıklarla yüzleşmek zorunda kalan ve bu haksızlıklarla mücadele etmesine rağmen başarısız olmuş kişilere ölüm ve ahiret inancı üzerinden psikolojik terapi merkezi işlevleri de söz konusudur.

3. SONUÇ

İnsan, gelişimi çevresel koşullarla etkileşim çerçevesinde şekillenen ve çevresine yüklediği pozitif / negatif yönlü anlamlara bağlı olarak psikolojik dünyası evrilen bir varlıktır. İnsan üzerinde etkisi farklı ton ve farklı şiddette hayat boyu devam eden en önemli etkenlerden birisi de mekân ve özellikle de duygusal anlamda kutsal bir forma dönüştürülen dinî mekânlardır. Mekânın plan ve mimarisi, süsleme programı, peyzajı, renk ve motifleri, aydınlatılması ve ferahlığı insanın ruhsal dünyasında canlılık, huzur, sıklık ve kasvet olarak karşılık bulabilir. Bundan dolayı İslâm geleneğinde dinî mekânlar olarak sembolize edilen hac mekânları, cami ve mescitler, kabristan, türbe ve ziyaret mekânlarının tasarlanmasında insan psikolojisinin de önemsendiğini ve insanların dini anlamda duygusal yoğunluk yaşadıkları bu mekânların aydınlatma, peyzaj, iç donanım olarak da inananın ruhsal yükselişine katkı sağlayacak potansiyelde tasavvur edildiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda peyzajda dini mekânın doğayla bütünleştirilmesi, mimari ve mimaride kullanılan renklerin psikolojik dilinin dikkate alınmış olması, insanın psikolojik rahatlığında önemli bir figür olarak su ve su sesinin etkin olarak kullanılması, iç dizaynda yazı ve süslemelerin görsel algıyı rahatlatarak boyutta ahenklerine dikkat edilmesi ve de mana olarak da bilincin yapılandırılmasını tetikleyici bir formda sunulması, dini mekânların insanın ruhsal dünyası üzerindeki etkisini daha da belirgin hale getiren hususlardır.

KAYNAKÇA

- Arslan, H. D., Çınar, K. ve Dinç, P. (2009). Mekâna Yönelik Algısal Farkların Ölçülmesinde Lens Model Yaklaşımı: Model Açılımı ve Kullanım Örnekleri. *Selçuk Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 24(4), 35-48.
- Ayverdi, İ. (2005). *Kubbealtı Lügati*. C. 2., İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Certel, H. (1999). Dini Hayatta İbadetin Yeri Ve Önemi. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 209-222.
- Çağlayan, S., Korkmaz, M. ve Öktem, G. (2014). Sanatta Görsel Algının Literatür Açısından Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 160-173.
- Develioğlu, F. (1992). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal Ve Dindışı*. Çeviren M. Ali Kılıçbay. İstanbul: Gece Yayınları.
- Erbaş, A. (2002). İslâm Dışı Dinlerde Hac. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(5), 97-121.
- Erer, S. Ve Atıcı, E. (2010). Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 36(1), 29-32.

- Eryılmaz, A. (2012). Amaçlar: Ruh Ve Beden Sağlığını Korumanın Önemli Bir Aracı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 428-48.
- Geçioğlu, A. R. (2016). Hac İbadetine Psikolojik Bir Yaklaşım. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 219-243.
- Gençel, Ö. (2006). Müzikle Tedavi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 697-706.
- Gezer, H. (2012). Mekânı Kavrama Sürecinde Algılama Bileşenleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 1-10.
- Göka, Ş. (2001). *İnsan Ve Mekân*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Göler, S. (2009). *Biçim, Renk, Malzeme, Doku Ve Işığın Mekân Algısına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Gültekin, P., Özdede, S., Korkut, C., Esentürk, A., Gül, H. ve Topçu, K. (2018). Rekreasyonel Aktivitelere Katılımın Mental Sağlığa Etkilerinin Değerlendirilmesi: Düzce Kenti Örneği. *Türkiye Peyzaj Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-41.
- Güngör, Ş. (1999). *Cerrahi Girişim Yapılacak Vakalarda Preoperatif Dönemde Müzik Terapi Ve Dokunma Terapisi İçeren Hemşirelik Uygulamalarının Hasta Üzerindeki Etkilerinin Araştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Harrison, C., Limb, M. ve Burgess, J. (1987). Nature In Thecity Popular Values For A Living World. *Journal Of Environmental Management*, 25, 347-362.
- İbn-İ Mansur (1988). *Lisanü'l Arab*. Beyrut: Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabî.
- Kanat, A. (2001). *Renk Ve Duyu Psikolojisi*. İzmir: İhya Yayınevi.
- Kaplan, S., Talbot, J. F. ve Kaplan, R. (1988). *Coping With Daily Hassles: The Impact Of Nearby Nature On The Work Environment*. Washington: Usda Forest Service.
- Köhler, W. (1956). *Lichtarchitektur*. Berlin: Im Bauwelt Verlag.
- Kutlu, R. (2018). Çevresel Faktörlerin Mekân Kalitesi Ve İnsan Sağlığına Etkileri. *The Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 8 (1), 67-78.
- Manav, B. (2015). Renk Anlam Mekân İlişkisi. *The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication*, 5(3), 22-26.
- Masiero, R. (2006). *Mimaride Estetik*. Çeviren: Rifat Genç. Ankara: Dost Kitabevi.
- Morris, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*. Çeviren: Tayfun Atay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Nolan, M. L. ve Nolan, S. (1992). Religious Sites As Tourism Attractions İn Europe. *Annals Of Tourism Research*, 19(1), 68-78.
- Önkal, A. Ve Bozkurt, N. (1993). Cami (Dini ve Sosyokültürel Tarihi). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, 46-56. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Özgüner, H. (2004). Doğal Peyzajın İnsanların Psikolojik Ve Fiziksel Sağlığı Üzerine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2, 97-107.
- Peker, H. (1999). *Türbe Ziyaretlerindeki Dinî ve Psiko-Sosyal Nedenler*. İstanbul: Mezarlık Vakfı Yayınları.
- Redeker, H. (1986). *Edebiyat Estetiği*. Çeviren: Aziz Çalışlar, Ankara: Kuzey Yayınları.
- Rueger, R. A. (2001). *Dokunmanın Mutluluğu*. Çeviren: Nur Yener, İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Sopher, D. (1967). *Geography of Religions*. New York: Prentice-Hall.
- Şahinler, N. (2002). *Siyah ve Yeşil (Kuran'da Renk Sembolizmi)*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tatar, B. (2017). Kutsal Mekân: Fenomenolojik Bir Analiz. *Milel ve Nihal*, 14(2), 8-22.
- Turgay, O. ve Altuncu, D. (2011). İç Mekânda Kullanılan Yapay Aydınlatmanın Kullanıcı Açısından Etkileri. *Çankaya University Journal Of Science And Engineering*, 8(1), 167-81.
- Uçar, T. F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Yavuz, C., Akbulut, D. ve Şık, A. (2017). Duyulara Hitap Etme Noktasında Ses - Ürün Etkileşimi: Çocuklarla, Oyuncaklar ve Sesleri Üzerine Bir Çalışma. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 19, 233-251.